

Rakel Etxebarria Lexartza

IRRINTZIAREN TRANSMISIO EZ-ETENA

NIK NEURE IRRINTZIA EGITEN DUT, AITA-AMEI IKASITAKO ZANTZOA

Irrintzi bat entzun da, mendi tontorrean... Eta balizko tontorra Gorbeiaiko gurutzea bada, baliteke –bazitekeen, garaian– irrintzilaria Rakel Etxebarria izatea. Irrintzia han eta hemen, “zantzoa” da Arratian, hala Orozkon nola Zeanurin. Gurasoei ikasia inoiz ez du ahaztu Rakelek. Eta elkarrizketan ere, nahi beste zantzo egin dizkigu, pozik.

MIEL A. ELUSTONDO ZALDI ERO / ARGIA CC BY-SA

Zeanurin jaioa zaitugu, aspaldi Laudioko Aretan bizi zarena.

Zortzi neba-arreba izan ginen etxean. Ni, gazteetan bigarrena. Ahizpa zaharrena, Isabel, hemen bizi zen, ezkondua. Oroz-kokoa zeukan gizona, taxilaria, eta Aretan, berriz, taberna, denda, eta telefono-zentrala ere eduki zuten. Akordatzeko naiz, 16 telefono zenbaki ziren orduko denbora Aretan, gehienak fabriketakoak –bakarrik bi etxe egon ziren telefonoa zeukatenak–, eta han ibiltzen nintzen ni kablea zulo batean eta bestean sartzen [larako telefonoa], jendea elkarrekin ko-

munikatzeko. Eta telegramak ipintzen ere ikasi nuen. Eskola amaitu eta etorri nintzen ahizparen ondora lanera, 14 urterekin. 1960an izan zen hori.

14 urte arte Zeanuriko eskolan ibili zinen.

Baina ez herrikoan. Gu Lexartza base-rrikoak izan gara, Uribe auzokoak. Eta eskola ere Uriben eduki genuen, ez Zeanuri behean. Mutil eta neska, denak batera ibili ginen eskolan, gela berean, alde batean mutilak eta bestean neskak. Han dena erdaraz egin behar zenuen,

kastigua zen bestela. Bazen itsulapiko bat, eta erdaraz egiten zuenak etxetik dirua ekarri eta sartu behar izaten zuen han. “Txinitoentzat” esaten zuen mais-trak. Guk euskaraz baino ez genekin eta, eskolan, berriz, dena zen erdaraz. Dena espainola, eta Cara al sol kantatzen genuen eskolara sartzean, patioan.

Eta Aretara etorri zinen, erdara apur bat ikasita...

Bai, eskolan ez zen beste erremediorik! Aretan erdaraz egiten zen, baina orain asko egiten da euskaraz...

Rakel Etxebarria Lizartza

ZEANURI, 1946

Lexartza baserrian jaioa, aita-amek bezala eginez ikasi zuen zantzoa botatzen. Derrigorrezko eskola amaitu eta lanean hasi zen Aretan, ez zantzo ez irrintzi, harik eta Orozkon irrintzi txapelketa asmatu zuten arte. Plazara atera zuten andrea, eta jantzi zuen txapela. Harrezkero kito irrintzia isilean edukitzea. Berdin bota die familiakoei eta lagunei. Eta bota dizki-gu guri era batekoak eta bestekoak dozena erdi, elkarrizketan ari ginela. Grabagailua dugu lekuko.

Aretara etorri zineneko, irrintzia botatzen ikasita zeunden zu. “Zantzoa” omen da hemen. Orain, berriz, irrintzilari taldea ere osatua duzue. Ez zarete Garaionen bildu zaharrak.

Hamaika lagun gara taldean, hamar andre –neu zaharrena, 79 urte–, eta mutil bat, 26 urtekoa. Orain urte bi Bruselan ibili ginen, eta aurren ere joan gara hango oihulari batzuekin batzera. Haiek ez irrintzia eta ez zantzoa, haiek *juju*-a egiten dutela esaten dute. Afrikarrak eta beste leku batzuetakoak dira. Elkartzen gara eta bakoitzak dakiena egiten du; haiek mihiaz, eta guk eztarritik. Nik ez dut haien modura egiten ikasi, eta eurek ere ez nirea.

Taldea osatu duzuela esan diguzu...

Horretaz Nerea [Iglesias, Aiaraldeko Faktoria] arduratzen da. Jakin zuen nik zantzoa botatzen banekie-la, eta deitu zidan, joateko, taldea osatu nahi zutela. Nereak kontakturen bat-edo badauka Bruse-lan, eta halaxe joan ginen. Eta handik ere etorrira daude sei irrintzilari, eta ibili ginen hemen bateko irrintzi eta besteko *juju*. Gure baserrira ere joan ginen, eta bota genituen irrintziak. Ederra izan zen.

Zuek zantzo edo irrintzi, haiek *juju*... Oihu guztiak ez dira berdinak, hortaz.

Ez, diferenteak! Gure aitak ere ez zuen gure amak bezala egiten. Aita zen artzaina, eta joaten zen Lexartzatik Gorbeiarantza, eta mendira joaten zenean amari zantzoa botatzen zion. Haren zantzoa zen “uuuuuu...!” [Aitaren zantzoa egin digu, fabrika bateko sirenaren antza-edo du]. Eta amarena, berriz, zen “iiii... ijijiji!” [Ohiko irrintzia] “Hemendik noa ja! Agur!” esan gura zuen aitak. Eta nik aitari eta amari entzunda ikasi nuen zantzoa botatzen, txikitan, etxean. Nire bi ahizpek ere badakite irrintzia botatzen. Nebak ez du ikasi. Ez dakit zergatik. Ez da neska edo mutil kontua, aitak bazekien-eta. Baina nebak ez daki.

Zuk aita-amei entzunda ikasi zenuela esan diguzu.

Bai. Haiek zelan egiten zuten, nik ere euren modura. Gainera, orduan ez zegoen telefonorik, zantzoa baino ez. Aitak eta amak komunikatzeko erabiltzen zuten zantzoa. Ez da irrintzia egitea bakarrik, komunikatzea da. Aitak artzain txabola zeukan Gorbeian, Arabako aldean. Joaten ginen, eta askotan bota genituen han zantzoak. Eta ederto! Askok gustatzen zitzaigun, bai niri, bai neure ahizpei.

Beste zantzolaririk bazen Zeanurin? Edo Uriben?

Ez dakit. Jendeak oihuak egiten zituen mendira-eta joaten zenean. Guk etxean ikasi genuen zantzoa egiten. Orain *irrintzia* esaten da. Jakina, “... irrintzi bat entzun da, mendi tontorrean...”. Baina Zeanurin, Lexartzan, *zantzoa* zen. Eta Orozkon ere hala esaten da. Egia esanda, Orozkon bota nuen lehenengoz zantzoa jendearen aurrean.

Nola izan zen jendaurrean agertze hori?

Zantzo-txapelketa egiten dute urtero-edo, aspaldi, sanantoline-tan, eta, behin, parte hartzeko eskatu zidaten. Urte asko dira. Hogeitaz baina gehiago-edo. Parte hartu nuen, eta txapela irabazi ere bai. Gero, Muruetan [Orozko auzoa] ere irabazi nuen. Badauzkat txapel batzuk, bai. Hamabi zantzolarik ere parte hartu izan dugu txapelketa horietan. Batzuek ez dakite zantzoa botatzen, baina aproba modura-edo saiatzen dira zantzoa egiten. Saiatzen dira, gutxienez, nahiz ondo botatzen ez dakiten.

Guk dakienari galdetu behar: nola botatzen da zantzoa?

Hasi behar zara suabe-suabe, arnasarik hartu barik, eta gorantza beti, eta eutsi, eta ondo amaitu, goian amaitu, ito barik [irrintzia egin du]. Nik, lehenengo, aitari eta amari ikasitakoa egiten nuen. Gero konturatu naiz zelan egin behar den ondo. Orain kasik urtero joaten gara Orozkora, irrintziak ikustera, edo irrintzia botatzera

ELKARTASUNA

“Irrintzilariok Garaionen-eta elkartu izan garenean, adibidez, beroketa egiten dugu lehenengo; gimnasia apur bat bezala: gorputza mugimenduan jartzen dugu, ahoa, boza... Berotzeko, adibidez, txorien kantua egiten dugu; nik kukuarena egiten dut, eta zerrotearen zirri-zarra ere bai. Gero, bata besteari irrintzia botatzen hasten gara... Bakoitzak berea, eta bakoitzak bere modura. Eta oso ondo pasatzen dugu”.

GENEROA

“Ez dakit zergatik dagoen hain gizonezko gutxi irrintzilarien artean. Arratia guztian ia ez dut ezagutzen mutil irrintzilariarik, denak neskak. Hala ere, Orozkon bada mutil bat irrintzia oso ondo botatzen duena. Batzuetan, gizonak laburrago botatzen du, baina nire ustez, laburra botatzen baduzu, baina polito, berdin balio du zantzoak. Baina egia da zenbat eta luzeago izan, orduan eta ederragoa dela”.

Azken hitza

TRANSMISIOA

“Nire neba Enrikeren alaba Maiderrek polito ikasi du zantzoa botatzen. Eta ikasi du, guri entzunda, ze familiako bazkariak-eta egiteko batzen garenean beti botatzen dugu zantzoa. Beste iloba batek ere, Iratxek, ikasi du. Haren ama da nire ahizpa Maria Luisa, eta zelan amak badakien zantzoa botatzen, alabak ikasi! Ana Marik [86 urteko ahizpa, Zeanuri] ere badaki zantzoa botatzen”.

txapelketan. Batzuek eta besteak zelan egiten duten ikusten duzu. Orozkon bakarrik ez, Galdakaon ere egiten da, edo egin izan da txapelketa. Behin, Galdakaon, nire ahizpa Maria Luisa irabazi zuen txapela. Lemoan bizi da Maria Luisa.

14 urterekin Aretara etorri zinenean, bazen zantzoa botatzeko girorik?

Ez. Irrintzia isilduta egon da denbora askoan. Horregatik-edo, Aretatik Lexartzara joaten ginenean, edo Gorbeia joaten ginenean, libre botatzen genuen zantzoa. “Ze ondo!” esaten genuen. Baina Aretan orduko denboran ezer ez. Orozkoko txapelketa hartan parte hartu arte, isilik. Lagun batek bazekien zantzoa botatzen nuela, eta txapelketara joateko esan zidan, jendea animatzeko. Juanjo Respalditza zen laguna, bertsolaria. Berak darama Orozkoko txapelketaren ardura.

Noiz botatzekoa da zantzoa?

Hiletetan ere botata nago. Orduan sua beagoa botatzen duzu [eta zantzoa bota digu berriz]. Hiru-lau bider botata nago. Batean, elizan; bestean, Garrasatxun, mendian, Pablo Gorostiagaren andreaken errautsak zabaldu zituzte-

nean. Beste egun baten, Aretako jaietan, herriko bazkarian, andre bat etorri eta esan zidan, erdaraz: “Rakel, ni hiltzen naizen egunean irrintzia bota behar didazu”. “Baina zer ari zara, ordea?”. Eta berak, ekin: “Rakel, hiltzen naizen egunean zantzoa bota niri, faborez”. Eta hiltzen. Eta hileta egunean, joan nintzaion abadeari, eta esan nion zelan nire lagun hark esan zidan zantzoaren kontu hori. Eta abadeak: “Bai, bai. Eta nahi duzun moduan: aldaretik nahi baduzu, aldaretik; eta korutik nahi baduzu, korutik”. Eta korutik nahi izan nuen. Lehenengoz hari bota nion elizan. Eta jendea negarrez. Gero, beste batzuek ere esan didate hildakoan zantzoa botatzeko.

Zantzoa botatzeko momentu alaiagoak ere izango dira, gero!

Bai, eta orduan fuerte botatzen dut zantzoa! Beste egun baten, gure auzoko pertsona bat, asko maite duguna, kartzelan egon eta gero libre utzi behar zuten. Jakin nuen, eta haren familiarekin joan nintzen harrera egitera [Herrera de la Mancha, 2015]. Eta irten zenean, zantzoa bota nion, eta gizajoa, zelan paratu zen! “Honaino etortzea ere, Rakel! Eta niri irrintzia botatzea!”. “Bai, bai, merezi duzu!”. Audioko alkatea izandakoa zen, Pablo Gorostiaga.

Gaur egun, zuen zantzoa ez dago isildua, eta zuen familian ere hainbatek ikasi du irrintzia botatzen. Zuen adinekotan, hiru ahizpak —Ana Marik, Maria Luisak, zuk zeuk...— ikasi zenuten, eta ilobak ere badatoz. Bai. Enrikek [neba] ez du ikasi, baina berak dultzaina jotzen du. Belarriz ikasi zuen, inora ikastera joan barik. Enrikek jotzen duen dultzaina gure aitarena zen, aita ere dultzaina jotzen zuen eta. Gure aita bertsolaria ere izan zen, eta ibiltzen zen batera eta bestera bertsoak botatzen. Basilio Etxebarria Angoitia izan zen. Ez zen famatua izan, baina ibili zen Gernikan-eta. Aita-amek urrezko ezteiak bete zituztenean, [Balendin] Enbeita bera etorri zen bazkarian bertso kantatzera. Arteako Mauriziarekin ere ibilitakoa izan zen gure aita dultzaina jotzen.

Mauriziarekin, gero!

Bai. Oraintxe paratu dute plaka bat Zeanuriko plazan. Han esaten du zelan jaio zen gure aita Zuloa baserrian, eta zelan ezkondu zen Lexartzara gure ama Feli-

sarekin. Eta esaten du artaldea hartu eta joaten zela Bilbora, errege-kabalgatara. Aitak Zeanuriko “Maite Orfeoia”-rekin hainbat emanalditan parte hartu zuen 1948-50ean. Eta, festa zenean, hantxe ibiltzen zen dultzaina jotzen. Arrabako San Inazio egunean batez ere, berak zaintzen zuen-eta aterpea. 1981ean, omenaldia jaso zuen Frantzisko Artzarekin batera. Artzak atabala jotzen zuen, gure aitaren dultzainari laguntzen. Horiek denak paratu dituzte plaka horretan.

Zuretik ezpala, hortaz.

Zantzoaz ari garela, zer sentitzen duzu zantzoa botatzean?

Halako gauza eder bat gorputz osoan, barru-barrukoa. “Ze ondo!”, esateko moduan. Eta poza.

Nola hartzen du jendeak zantzoa?

Batzuek oso pozik. Beste batzuek ez dute ulertzen. “Nondik datoz hauek!”,

esateko moduan. Beste batzuei, inoiz zantzorik ez irrintzirik entzun ez dutenei, ileak lazten zaizkie.

Irrintzia galtzeko arriskurik bada?

Egon da ezkutatua, baina orain diferentea da. Egon gara Bruselan, Santanderrren, Zaragozan... Zaragozan egon ginenean, hangoek beren jotak kantatu zituzten, andaluziarrek euren flamenkoa erakutsi zuten, eta guk geure irrintzia. Jende diferentea elkartzen garenean berba egiten dugu eta bakoitzak berea erakusten du. Zaragozako hartan, mediku bat ere etorri zen, gure eztarriak-eta zelan egiten duen irrintzia esplikatza.

Zer esango zenioke zantzoa botatzen ikasi nahi duenari?

Ez dela gaitza, saiatzeko, eta ikasteko ondo botatzen. Hasteko irrintzia botatzen. Lehenengoetan ez da ondo aterako, baina berriz saiatu, luzeago, gorago... arnasa hartu barik. Ez dago besterik. Denborarekin ikasiko du irrintzi diferentek egiten; batean, altuagoa; bestean, baxuagoa... Baxuagoa, adibidez, elizan, edo mendian inoren errautsak zabaltzerakoan. Horietan suabe, baina luzetxo. Gure irrintzilari kuadrillan hasita daude beste modu bateko irrintziak botatzen, bariazioak egiten, baina nik neurea, altuago edo baxuago, baina nik neurea, aita-amei ikasitakoa.

“”

Jende diferentea elkartzen garenean berba egiten dugu eta bakoitzak berea erakusten du

Hementxe gabilta, zantzo edo irrintzi, Aretara etorriak, baina Arratia erdigune dugula. Bizkaia gainerakoan eta beste euskal herrietan ez da irrintzirik?

Ez dakit, bada, nik! Behin, joan ginen Donostiara eta gure arteko batek irrintzia egin zuen. Ez zuen oso goian amaitu, eta emakume edadeko batek esan zion: “Irrintzia politago da, laburtzua bada ere, hobeto amaituz gero”. Donostiakoa zen emakume hura, gure adinekoka, eta trikitilaria. ●

BABESLEA:

